

О.Р. Михайлишин*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИЧИН ПОМИЛОК У СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Говорячи про проблеми якості досудового розслідування, неможливо не зачепити тему факторів, що впливають на рівень розкриття злочинів. Учені-криміналісти, що розглядали цю проблему, розподіляють причини, які впливають на розкриття злочинів, на дві значні групи. Так В.П. Бахін в одну з них виділяє фактори, що ускладнюють пізнання події і встановлення злочинця, а в іншу — помилки, що допущені при розслідуванні органами дізнання і слідства¹. В.П. Лавров вказує на наявність: 1) об'єктивних обставин, що ускладнюють розслідування, ускладнюють встановлення винних осіб, і 2) недоліків і помилок, допущених в процесі дізнання, слідства та в ході оперативно-розшукових заходів², А.Р. Ратінов поділяє їх на: 1) об'єктивні, що пов'язані з особливостями конкретного злочину, і 2) суб'єктивні, що є наслідком недоліків проведеного розслідування³.

Таким чином, слідчі помилки є фактором, що впливає на рівень розкриття злочинів. Цю ж є причинами самих слідчих помилок?

Причинність, каузальність (від латинського *causa* — причина) — філософська категорія для означення моменту універсальної взаємодії предметів і явищ матеріального світу, який полягає в утворенні або породженні одними предметами і явищами — *причинами*, інших — *наслідків*.

Серед юридичних наук питання причинності найбільш глибоко і різнобічно досліджувалося в теорії кримінального права при аналізі причинного зв'язку, а також у кримінології — стосовно причин та умов злочинності. Вироблені в рамках вказаних наук підходи і концепції виступають методологічною основою дослідження причин, які обумовлюють слідчі помилки.

Інтерпретуючи поняття причини, щодо причин слідчих помилок можна сказати, що це обставини, які:

- породжують слідчі помилки, викликають їх появу;
- сприяють збереженню помилок, тобто протидіють їх усуненню.

Деяка увага до цього питання була привернута науковцями. Так, І.П. Петрухін запропонував концепцію причин судових помилок. Згідно з вказаною концепцією такі причини поділяються на три групи:

а) причини помилок, пов'язані з порушенням принципів і конкретних вимог норм матеріального і процесуального права;

б) причини помилок, що полягають у недоліках загальних умов здійснення правосуддя і недостатньому рівні підготовки суддів, слідчих та прокурорських працівників; особливостях їх правосвідомості; умовах їх життя і трудової діяльності; неналежній організації судової системи; ефективності діяльності учасників процесу; в недостатньому рівні інформаційного обслуговування судової системи;

в) причини помилок, що мають корені в стані загальних видів гарантій законності: економічних, ідеологічних, політичних і юридичних⁴.

Таким чином, в основу класифікації причин помилок покладений ступінь узагальнення причин судових помилок. Така класифікація дозволяє виділити безпосередні і більш віддалені

© Михайлишин О.Р., 2006

* аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

¹ Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др. — К.: Вища шк. Головное изд-во, 1988. — С. 392.

² Лавров В.П. Особенности расследования нераскрытых преступлений прошлых лет. Учебное пособие. — М.: Высш. шк. МВД СССР, Научно-исслед. и ред. отдел, 1972. — С. 5.

³ Криминалистика. Учебник: В 2-х т. / Под ред. Р.С. Белкина и Г.Г. Зуйкова. — М.: Высш. шк. МВД СССР, Научно-исслед. и ред. отдел. — Т. 2, 1970. — С. 461.

⁴ Петрухин И.Л. Причины судебных ошибок // Советское государство и право. — 1970. — № 5. — С. 100-101.

причини помилок ті, які діють опосередковано, через інші фактори. Класифікацію, запропоновану І.П. Петрухіним, сприйняв і Н.Н. Вопленко. Водночас він розвинув і модернізував розглянуту вище концепцію. Найбільш вагомим внеском Н.Н. Вопленка в класифікацію факторів, які обумовлюють помилки у правозастосуванні, є їх поділ на причини і умови. Причини помилок в правозастосуванні Н.Н. Вопленко називає *внутрішніми* або конкретними причинами помилок у правозастосуванні. Умови ж помилок в правозастосуванні, на думку цього автора, це обставини, які опосередковано пов'язані з помилками, спричиняють їх виникнення. Такі фактори Н.Н. Вопленко визнає *зовнішніми* причинами помилок у правозастосуванні⁵.

Певну увагу в літературі приділено дослідженню причин помилок, у кваліфікації злочинів⁶.

Переходячи безпосередньо до причин слідчих помилок зазначимо, що А.Т. Дугін виділяє об'єктивні і суб'єктивні причини процесуальних правопорушень. Серед об'єктивних причин називається професійну характеристику особливостей слідчої роботи, що зумовлює можливість допущення слідчими помилок. Причини ж суб'єктивного характеру є певною професіограмою деяких негативних якостей слідчого, що безпосередньо впливають на його помилки⁷.

В.І. Власов також розглядає причини слідчих помилок, називаючи серед них такі:

- низький рівень ділових якостей слідчого;

- відсутність належних політичних, моральних, а також деяких спеціальних, необхідних для професії слідчого якостей, їх недостатній розвиток;

- організаційні недоліки, перегрузки в роботі, перенавантаження в роботі слідчого.

Крім цього, він виділяє умови, що сприяють вчиненню слідчих помилок:

- недоліки у здійсненні прокурорського нагляду;

- недоліки участі адвокатів у досудовому слідстві⁸.

Аналізуючи позицію В.І. Власова, зазначимо, що такий перелік причин вчинення слідчих помилок є фрагментарним, оскільки спирається в основному на суб'єктивні причини. Крім того, на нашу думку, недоліки у здійсненні прокурорського нагляду можна швидше віднести до причин збереження слідчих помилок.

Поширеною у науковій літературі є точка зору щодо поділу причин слідчих помилок на три рівні:

Перший рівень об'єднує в собі безпосередні причини, що характеризують недоліки у розслідуванні конкретних справ.

До них відносять:

- непроведення чи неналежне проведення слідчих чи інших процесуальних дій;

- суттєві недоліки у плануванні, організації розслідування кримінальних справ, у висуненні і перевірці версій;

- неправильна оцінка зібраних у справі доказів⁹.

Викликає деяке заперечення виокремлення такої групи "причин", оскільки на нашу думку це не причини, а безпосередньо слідчі помилки. Хоча вчинення такої помилки, при невчасному її виявленні може послугувати причиною інших помилок.

Другий рівень — причини слідчих помилок, пов'язані із діяльністю слідчого, з особою слідчого та умовами, в яких здійснюється вказана діяльність. Їх поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних відносять:

- перебування на розгляді у слідчого одночасно значної кількості кримінальних справ;

- негативна морально-психологічна атмосфера в колективі, відсутність ділової взаємодопомоги;

⁵ Вопленко Н.Н. Причины ошибок в правоприменении // Советское государство и право. — 1982. — № 4. — С. 103-108.

⁶ Марітчак Т.М. Помилка у кваліфікації злочинів: Дис. ... канд. юрид. наук. — Львів, 2003. — С. 138-140.

⁷ Дугин А.Т. Причины процессуальных нарушений // Современные проблемы уголовного права, процесса и криминалистики. — М., 1996. — С. 61.

⁸ Власов В.И. Расследование преступлений. Проблемы качества. — Саратов, 1988. — С. 97, 113.

⁹ Назаров А.Д. Влияние следственных ошибок на ошибки суда. — СПб., 2003. — С. 121

- труднощі, що виникають з викликом свідка, призначенням і проведенням експертиз, ревізій, їх оплатою тощо. Незадовільні умови роботи, слабка наукова організація праці слідчого тощо;

- відсутність виконавчої дисципліни та необхідної взаємодії слідчих;

- недостатній відомчий контроль зі сторони начальника слідчого підрозділу за організацією і ходом розслідування кримінальних справ;

- упущення у прокурорському нагляді за виконанням законів при розслідуванні злочинів. Суб'єктивними причинами вважають:

- відсутність у слідчого відповідних професійних знань і навиків у роботі;

- нехтувально-нігілістичне відношення слідчих до виконання вимог кримінально-процесуального законодавства;

- обвинувальний нахил, некритичність і самонавіяність слідчих при прийнятті процесуальних рішень, при оцінці отриманих даних;

- недобросовісне відношення слідчих до виконання службового обов'язку з розрахунку на досягнення результатів без виконання необхідного рівня роботи.

Причинами третього рівня вважають фактори, що обумовлюють причини першого і другого рівнів, а саме:

- дефекти правової та моральної свідомості слідчого, що визначають неправильне відношення до роботи;

- недоліки у підготовці слідчих кадрів і в організації підвищення їх професійного рівня;

- недоліки у реагуванні керівництва слідчих апаратів на слідчі помилки і інші порушення законності¹⁰.

Наведена класифікація є доволі детальною. Та все ж при такій поширеності не всі причини слідчих помилок перераховані. На нашу думку, доцільніше подавати не систематизацію самих причин, а вказівку на їх види, оскільки в такому випадку немає небезпеки неврахування певних причин. Крім того, перерахування всіх причин є неможливим, оскільки динамічність правозастосовчої практики може породжувати нові і нові причини помилок у ній.

Враховуючи позитиви та недоліки вищенаведених класифікацій спробуємо подати і свою класифікацію причин слідчих помилок, наперед зазначивши, що будь-який поділ буде відносним, оскільки ті чи інші причини матимуть різний прояв у кожній конкретній справі.

Отож всі причини слідчих помилок за сутнісною характеристикою можна поділити на :

- причини вчинення слідчих помилок;
- причини збереження слідчих помилок.

До перших можемо віднести ті причини, які впливали безпосередньо на особу, уповноважену на проведення досудового слідства. До других — наприклад, недоліки прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю тощо.

За відношенням до свідомості суб'єкта можуть бути поділені об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні причини — це ті, які не залежать від волі і свідомості слідчого. До таких можна віднести певні труднощі, що виникають при проведенні розслідування, такі як труднощі з транспортом, обмежена можливість залучення спеціалістів тощо. Суб'єктивні причини — це ті, які безпосередньо пов'язані із волею і свідомістю суб'єкта, уповноваженого на проведення розслідування кримінальної справи. До таких причин можемо віднести різного роду психологічні, особистісні причини. Чільне місце серед суб'єктивних причин займає рівень професійності слідчого.

Під професіоналізмом розуміють оволодіння основами та глибинами якої-небудь професії. Професія — сталий і відносно широкий рід трудової діяльності, що вимагає певних знань і трудових навичок і є джерелом існування¹¹.

¹⁰ Соловьев А.Б. Причины следственных ошибок // Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве: Сб. науч. трудов. — М., 1999. — С. 29-36; Характер, причины и способы устранения ошибок в стадии предварительного следствия. Методич. пособие. — М., 1990. — С. 10-15.

¹¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В.Г. Бусел. — К., 2004. — С. 995.

Зважаючи на комплексність поняття, при дослідженні впливу рівня професійності слідчого на вчинення ним слідчих помилок, розглядатимемо такі аспекти даного поняття:

1. набуття професійного рівня;
2. безпосередня професійна діяльність;
3. особистісний, психологічний аспект.

На думку Г.С. Гусева, “джерела непрофесіоналізму зароджуються в стінах навчальних закладів”¹². Як зауважує ряд учених, що займалися проблемами підготовки кадрів, існують недоліки, які властиві навчальним закладам в цілому. Серед цих недоліків відзначають:

1. Принцип “валового” навчання — визначає орієнтацію на “середнього” учня, що не дозволяє повною мірою розвинути творчі здібності і вводить у слідчу роботу людей, що не мають до неї ні здібностей, ні бажання працювати.

2. Слабка практична спрямованість навчання.

3. Інертність освіти, що полягає в утриманні відповідного статус-кво, орієнтації тільки на традиційні напрацювання при відсутності прогнозування майбутніх потреб практики у фахівцях з визначеними знаннями, уміннями і навичками.

Зваживши на вищенаведене, слід зазначити, що у випадку набуття вищенаведеними ознаками тенденційності, такий стан речей не може не позначитися на базовому рівні професійності слідчого. Аналіз же стану злочинності свідчить, що, незважаючи на традиційно високі вимоги до підготовки кадрів правоохоронних органів, вони (вимоги) тепер істотно виросли, змінилися і обумовлені якісно новим станом злочинності.

За ступенем поширення *причини слідчих помилок можна поділити на:*

- типові;
- відносно поширені;
- непоширені.

Такий поділ є децю відносним, оскільки безпосередньо залежить від суб'єкта, що здійснює розслідування кримінальної справи. тому ступінь поширеності тієї чи іншої причини помилки можна встановити для конкретного кола осіб, оскільки для інших осіб можливий перерозподіл причин за вказаною класифікацією.

За сферою поширення *причини слідчих помилок можна поділити на:*

- загальні;
- особливі;
- конкретні.

До загальних можемо віднести всі причини помилок, що характерні для всіх видів кримінальних справ. До особливих, наприклад, причини помилок в окремих видах кримінальних справ. Зокрема, справи по розслідуванню злочинів у сфері господарської діяльності, переважно вимагають особливої скрупульозності і неабияких теоретичних знань. Конкретні причини стосуються помилок у розслідуванні конкретних справ. Такою причиною помилок може бути відносна новизна складу злочину, який раніше не був передбачений у КК України, чи непоширеність злочину, що тягне за собою відсутність практики розслідування таких справ, чи складність справи.

Поділ причин слідчих помилок можна продовжувати до безконечності. Вище наведено лише найсуттєвіші критерії поділу. Вивчення характеру та природи причини слідчої помилки допоможе визначити правильний шлях для їх усунення та спрямувати сили на запобігання таких помилок.

Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету України імені Івана Франка (протокол № 11 від 15 травня 2006 року)

¹² Гусев Г.С. Проблемы подготовки кадров для правоохранительной системы // Юридическое образование — важное условие формирования гражданского общества и правового государства в России: Материалы всероссийской научно-практической конференции, посв. 50-летию высшего юридического образования в Респ. Башкортостан. Сборник. — Уфа: Изд-е Башкирского ун-та, 2001. — С. 136.